

Kahden maailman eläjät kielen markkinoilla¹

PIRKKO NUOLIJÄRVI

Sosiolingvististä tutkimusta on harjoitettu Suomessa aktiivisesti jo parikymmentä vuotta. Vaikka tšekäläisen sosiolingvistiikan esikuvat ovat selvästi anglo-amerikkalaisia, sosiolingvistisesti suuntautunut tutkimus pohjautuu vankasti dialektologian rakentamalle perustalle, mikä johtuu sekä murteentutkimuksen keskeisyydestä aiemmassa suomalaisessa kielentutkimuksessa että suomalaisen yhteiskunnan ominaislaadusta. (Sosiolingvistisesti suuntautuneen tutkimuksen historiasta Suomessa ks. esim. Paunonen 1980: 117–127, Mielikäinen 1980: 1–25; dialektologian ja sosiolingvistiikan suhteesta ks. Siitonen 1981: 43–58.) Dialektologian vankka asema on vaikuttanut myös siihen, millä tavalla sosiolingvistinen tutkimus on – ulkomaisista esikuvistaan huolimatta – lähtenyt täällä liikkeelle. Menneinä vuosikymmeninä puhemieheistä kiinnostunut tutkija valitsi tutkimuskohteekseen ensisijaisesti maaseudun asukkaiden puhekielen, paikallismurteet, sen sijaan suuren yhteiskunnallisen murroksen alkaessa 1960-luvulla oli luonnollista, että alettiin kiinnostua myös niiden ihmisten kielenkäytöstä, jotka eivät enää eläneet staattisessa agraariyhteisössä vaan kaupungeissa ja jopa useilla paikkakunnilla elämänsä aikana. Se että kaupungistuminen tapahtui Suomessa – kuin muualla läntisessä Euroopassa – hyvin myöhään ja nopeasti (Alestalo 1980: 102–106), antoi sosiolingvistille oivan tilaisuuden tarkastella kielellistä mullistusta tämän mullistuksen pyörteissä. Olihan maaseutumurteilla edelleen varsin vahva asema, ja ne kykenivät siis tarjoamaan hyvän vertailukohdan uusille kaupunkipuhekielille.

Sosiolingvistisen tutkimuksen avainsanoja ovat vaihtelu ja muutos. Muutoksen tutkiminen ei ole sosiolingvistien yksinoikeus eikä myöskään heidän keksintöään: muutoksen ja vaihtelun analyysistähän on laajasti ottaen kysymys kaikessa kielentutkimuksessa ja itse asiassa kaiken inhimillisen toiminnan tutkimuksessa, sikäli kuin tutkija tarkastelee tätä toimintaa prosessina. Siihen että puhemieheissä ilmenevän variaation tutkimusta on alettu pitää leimallisesti sosiolingvistisenä, lienee kaksi syytä. Ensinnäkin ulkoisen todellisuuden vai-

---

¹ Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 19. huhtikuuta 1986.

kutuksen huomioonotto on ollut siolingvistien keskeinen lähtökohta jo hypoteeseja asetettaessa. Toiseksi sosiolingvistiikan tutkima muutos on useimmissa tapauksissa ollut selvästi yhteiskunnallisten muutosten seurausta, ainakin kun tätä muutosta tarkastellaan kokonaisuutena (vrt. esim. Labov 1966, Thelander 1979, Trudgill 1974, Mielikäinen 1982).

Vaikka yhteiskunnallinen murros vaikuttaa ajan mittaan kaikkiin kielenpuhuihin, on selvää, että erityisen rajulla tavalla se näyttäytyy niiden ihmisten kielessä, jotka konkreettisesti joutuvat uuteen elinympäristöön. Muuttajathan toteuttavat yhteiskunnallista murrosta omakohtaisesti ja ovat siten joutuneet ottamaan kantaa tähän murrokseen suuremmin kuin paikallaan pysyvät. Suomessa yhteiskunnan murros on merkinnyt sitä, että kun taloudellinen pääoma ja sen mukana työpaikat ovat keskittyneet Etelä-Suomeen, ovat ihmiset joutuneet lähtemään tämän pääoman äärelle. Näin heidän yhteiskunnallinen todellisuutensa ja ympäristönsä, koko elämisen konteksti, on kokonaan toinen kuin aiemmilla sukupolvilla (ks. Ahponen – Järvelä 1983, Kortteinen 1982). Sikäli yhteiskunnallisella muutoksella siis on selvä nähtävä vaikutus kielenkäyttöömme. Toinen asia on sitten, että yksityiskohdissa on usein vaikea osoittaa ulkoisen todellisuuden suoraa vaikutusta kieleen: yhteiskunnallinen tilanne ei ilman muuta anna – eikä sitä sovi yksioikoisesti edes olettaakaan – kaunista ja yhtenäistä selitystä sille, miksi muuttaja valitsee toisenlaisen kielimuodon kuin hänen ikäisensä toinen muuttaja, vaan selityksiä on etsittävä hyvin moniaalta: milloin kielestä itsestään, milloin persoonallisuuseroista jne. (vrt. Downes 1984: 337–364).

Muuttajien kielellistä elämää tarkasteltaessa on erityisen keskeistä se, että tajuamme yksilöiden elävän prosessissa, olevan mukana toiminnassa, jolle ulkoinen todellisuus määrää rajat. Toimintaa ei tosin tässäkin tule käsittää liian mekaanisesti ja konkreettisesti (vrt. Leontjev 1977: 77–78, 118, Juntunen – Mehtonen 1982: 130–133). Muuttajien kielimuodon erittely on matkaa kohti tiedostamatonta, kohti yksilöiden elämän viritystä, kuten gruusalaiset persoonallisuuden tutkijat puhuvat: ihminen toimii arkielämässään paljolti viritystensä (*ustanovka*) varassa, tietoisena toimintansa virrasta mutta näennäisen vaistonvaraisesti eikä koko ajan tietoisia päätöksiä tehden (ks. Eskola 1985: 154–155). Kuitenkin on koko ajan kysymys kielen maailman selviämistrategioista, joita muuttajat joutuvat rakentamaan asettuessaan uuteen kielyhteisöön ja joita he muutettuaan ovat joutuneet kehittämään myös muilla elämänalueilla (vrt. Kortteinen 1982: 294, Strandell 1984: 204–207).

Nykyihmisen todellisuudelle – niin kokonaisvaltaisesti kuin pyrimmekin maailmaamme jäsentämään ja hahmottamaan – on tyypillistä pirstaleisuus ja monimutkaisuus, ei yksin kielen elämässä vaan kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Näennäisesti järjestynyt systeemi voi yksilölle olla pohjimmiltaan kaaos, jossa hänen kuitenkin on oma todellisuutensa rakennettava. (Ks. esim.

Habermas 1981: 578.) Kieli toimii tässä kaaoksessa vaikuttajana, joka ulottuu säätelemään ajatuksiamme ja tunteitamme. Kielellä on markkinat, niin kuin Pierre Bourdieu sanoo (1985: 114–115), ja yksilön kielellisen kompetenssin hinta määräytyy näiden markkinoiden hinnanmuodostuksen mukaan. Esimerkiksi väitöstilaisuudessa vallitsee toisenlaiset markkinat kuin kauppartorilla, ja näin myös yksityisillä kielenpiirteillä, varianteilla, on näillä eri markkinoilla erilainen arvo. Väittelijänä puhun huoliteltua kieltä, jota tilanne vaatii. Kauppatorin asiakkaana tai ystäväpiirissä taas joudun kummastuksen kohteeksi, jos valitsen huolitellun kielimuodon.

Opportunistista tai ei, kaikissa tilanteissa kielenpuhujan on siis yritettävä arvioida kulloistenkin markkinavoimien määrittelemä hinta. Ainakin muuttaja on varsin konkreettisella tavalla joutunut kokemaan erilaisten markkinavoimien hinnanmuodostuksen rajat. Lapsena hän saattoi, niin kuin kaikki koulunsa käyneet, havaita, että murrettä puhuvan yhteisön kielellistä pääomaa ilmestyivät vaivihkaa nakertamaan koulussa vallitsevat erilaiset markkinavoimat (Nuolijärvi 1986: 112–117). Muutettuaan hän kohtasi toisen, helsinkiläispuhunkielen maailman, jossa kirjakielen mukaisella huolitellulla kielenkäytöllä on vahva asema, jossain määrin suorastaan monopoli, ja tämä monopoli tunkeutuu ottamaan osansa jokaisen kielellisen pienyrityksen pääomasta (Nuolijärvi 1986: 68–91). Näin muuttaja kohtaa kahden maailman rajat ja mahdollisuudet ja hänen on ratkaistava, miten hän näitä mahdollisuuksia tulkitsee rakentaessaan kielellistä kokonaisstrategiaansa monimutkaisten suhdanteiden keskellä.

Onko muuttajien kielen tutkiminen sitten nykyisellään kielitieteen kurjuustutkimusta, jonka keskeisenä tavoitteena on osoittaa, miten juuriltaan revityt ihmiset – niin kuin mielellään sanotaan – legitimiin kielen maailmoissa jättävät omat illegaalit puhutapansa ja sopeutuvat sopeutumistaan niin uudessa kuin entisessäkin kieliyhteisössä? Kysymyksen provokatiivinen sävy paljastaa jo, miten haluan siihen vastata. Uuden kieliyhteisön legitimeintä kielimuotoa, korrektia yleiskieltä, voidaan kyllä tarkastella massiivisena kurjistavana pääomana ja muuttajien kielimuotoja tämän pääoman armoilla olevina passiivisina työläisinä, jotka pyrkivät sopeuttamaan oman rytminsä pääoman tarjoamaan vaihtoehdottomaan rytmiin. Silloin voidaan muuttajien kielenkäytön tutkimus todellakin tulkita kurjuustutkimukseksi. Murteensa menettäneet, juuri kielellisesti jaloilleen päässeet suurten ikäluokkien muuttajat voisivat olla tästä oiva esimerkki, jos niin halutaan. Kysymys on tietenkin osittain myös menettämisestä, oman vanhan identiteetin hylkäämisestä ja uuden etsimisestä. Kysymys on konkreettisesti siitä, että muuttaja joutuu tekemällä tekemään itsensä hyväksytyksi uudessa yhteisössä. Tästä kamppailusta muuttajilla on runsaasti omakohtaisia koskettavia kokemuksia, vaikka ei aina niin konkreettisia kuin seuraavalla pohjalaisnaisella:

Juu mä en uskaltanup puhuuk kuules semmosessa miss oli paljo ihmisii, siis mä tiäsin että mä puhun leviää pohjalaasta, ja mä häpesin sitä niinku jotenkin, että ku mä kauppaanki menin nii siis mä oikei siis mä harjottelij jo etukätee jotta kuinka mä sanon siälä ku mä meen, ettei tuup pahempii kömmähdyksii, mut em mä sitä enää oo aatellum mitenkää.

Se että lapsena opittu kielellinen panos ei kelpaakaan, voidaan nähdä osoitukseksi siitä, että muuttajan tarjoama hinta on romahtanut legitimeillä kielen markkinoilla ja että muuttajan osaamisella ja kompetenssilla ei enää sanottavasti ole kysyntää.

Asialla on ymmärtääkseni kuitenkin myös toinen tulkinta. Kielellisellä kompetenssilla ja sen eri puolilla on tosin arvoa vain niin kauan kuin niille on olemassa markkinat, ja murteenpuhujia on kaupunkiin muutettuaan saanut havaita, etteivät uuden yhteisön markkinavoimat pidä hänen kompetenssiaan juuri ostamisen arvoisena (vrt. Nuolijärvi 1986: 86–91). Silti muuttaja on aikaa myöten oppinut löytämään ainakin itselleen hyväksyttävän strategian. Aivan kuten talouden maailmassa on mahdollista, joskin usein ylivoimaista, muuttaa tuotantosuhteita tai saada ne yksilölle inhimillisemmiksi, niin muuttaja on havainnut, että jossain määrin on mahdollista muuttaa myös kielellisen pääoman, kulloisenkin legitimiin kielen, ylivoimaa. Voidaan kyllä lähteä siitä, että kielellistä tilannetta on analysoitava aina muuna kuin interaktionana, ja voidaan lähteä siitä, että kaikissa tilanteissamme meitä hallitsee objektiivinen todellisuus, joka on jossain määrin meidän tavoittamattomissamme ja samalla meihin upotettuna, koska elämme aina tiettyssä yhteiskunnallisessa kontekstissa. Mutta voidaan ajatella myös, että kielenpuhujayksilö ylittää nämä voimasuhteet ja pyrkii tietoisesti tai tiedostamatta muokkaamaan niitä haluamaansa suuntaan. Muuttajalla on myös tästä omakohtaisia innostavia ja hyvin konkreettisia kokemuksia.

No kyllä mä joskus mä viisastelej ja vouhuilen täälä joskus mä, tulee joskus tuota, sillai ihan, ihav vättöiltyäkin niinku savoks sanotaa, toisten kustannuksella tai jottai tämmöstä.

(Minkälaisis tilanteissa?)

No, jos mä oj jossai kapakis tanssimas no joku jotain, haluaa olla oikeih hesalainen no, tai ollaj jotai olevinaan ni mä on mä koita ollaj just päivvas-tom mä on niin savolainen niin savolainen.

(Minkälaisev vaikutuksen se tekee?)

No yleensä myönteisen siinä sitte laukii niinku, tai joskus joku voi sanoo että senkim maatiainem mut kohta se tulee sitte ihan, hyvinä miehinä.

Kahdessa maailmassa eläminen, kahden kielellisen kontekstin tunteminen, voi siis olla muuttajalle sekä ilon että ikävän lähde. Mitä enemmän muutosta kuluu aikaa, sitä enemmän alkaa kahden maailman tunteminen ja myös niiden molempien kielimuodon hallitseminen tulla ilon lähteeksi. Siinä missä edellisen sukupolven maalainen puhuu murretta ja edellisen sukupolven kaupunki-

lainen yleiskieltä tai slangia, siinä kolmannen sukupolven edustaja, suurten ikäluokkien muuttaja, on valinnut kielimuodon, jossa on piirteitä näistä molemmista. Näin hänen kielimuotonsa heijastaa näitä kahta maailmaa, jotka hän hyvin tuntee mutta joihin kumpaankaan hän ei välttämättä samastu tai joihin kumpaankin hän sitten aikaa myöten suvereenisti samastuu. Tämä kaksinaisidentiteetti alkaa ajan oloon vahvistaa muuttajan identiteettiä; muuttaja tietää hallitsevansa kaksi maailmaa ja myös useampia kielimuotoja, ja mitä paremmin hän kykenee analysoimaan kielellisten markkinoiden hinnanmuodostusta, sitä tasapainoisemmin hän voi suhtautua omaan erityislaatuunsa, kuten savolaissyntyinen myyntifaktori.

Ehkä se on siinä tulluv vuosiem mittaam koska mä joudun tapaah hirveen, paljo erilaisia ihmisiä tai eri koulutuksen saaneita ihmisiä niist on toimitusjohtajista aina, tavalliseen työntekijään saakka ja koulutukseltaaj jopa, ihan tommosia professoria sum muita niin, no ehkä siihe on tottunu et sitä ei niinku, niinkuj jännitä eikä milläät tavalla niin, koska mä en tunnen niinku minkäänäköstä alemmuutta niihen niitten kans keskustellessa että tuota okei nyt se on semmonej ja, mä en olek käynyk koulua ni ei mullet tuk koskaam mieleenkää et mun täytys niin, jotenkit tuntee ihteni alemmaks kun, se keskustelukumppani, ja hirveeh hyvi oon tullut toimeen, melkein kaikkie ihmisten kans ettei niissä om mitään, ollu puoli eikä toisin.

Sopeutuminen ei siis välttämättä merkitse kielellistä kurjistumista. Vaikka yksityisen kielenpuhujan vapaus on suhteellista vapautta, vapautta valtakulttuurin ehdoilla, voi yksilö sopeutuessaankin elää systeemistä irrallaan ja pyrkiä jopa vaikuttamaan siihen. Sitä paitsi se muutos, jota nykysosiolingvistiikka kuvaa, on muutos monien muutosten ketjussa. Olisi kummallista kuvitella, että kieli tänä aikana pysyisi paikoillaan, kun se ei ole pysynyt ennallaan missään kulttuurissa minään aikana. Haikeutta muutos saattaa muuttajayksilölle tuottaa siksi, että kaikki tapahtuu niin nopeasti, enkä halua tätä haikeutta vähätellä. Toisaalta on erittäin ilmeistä, että murrosvaihe on tuottanut uudenlaisen kieltä käyttävän subjektin, joka kykenee analysoimaan itseään ja omaa kielellistä käyttäytymistään selvemmin kuin aiempien staattisempien vaiheiden puhujat. Sitä paitsi kielellinen sopeutuminen ei aina ole merkki sen enempiä yhteiskunnallisesta kuin kielellisestääkään alistumisesta. Sopeutumisella ja alistumisella on selvä ero myös kielen markkinoilla.

LÄHTEET

- AHPONEN, PIRKKOLIISA — JÄRVELÄ, MARJA 1983: Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Juva.
- ALESTALO, MATTI 1980: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. — VALKONEN, TAPANI — ALAPURO, RISTO — JALLINOJA, RIITTA — SANDLUND, TOM Suomalaiset: yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva.

- BOURDIEU, PIERRE 1985: Sosiologian kysymyksiä. Jyväskylä.
- DOWNES, WILLIAM 1984: Language and Society. London.
- ESKOLA, ANTTI 1985: Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Juva.
- HABERMAS, JÜRGEN 1981: Theorie des kommunikativen Handelns. Frankfurt am Main.
- JUNTUNEN, MATTI — MEHTONEN, LAURI 1982: Ihmistieteiden filosofiset perusteet. 2. p. Jyväskylä.
- KORTTEINEN, MATTI 1982: Lähiö: tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu.
- LABOV, WILLIAM 1966: The social stratification of English in New York City. Washington D. C.
- LEONTJEV, A. N. 1977: Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus. Kuopio.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. — Nykysuomalaisen puhekielen murros: Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1. Jyväskylä.
- 1982: Nykypuhe-suomen taustaa. — Virittäjä 86.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti. Tietolipas 100. Jyväskylä.
- PAUNONEN, HEIKKI 1980: Sosiolingvistinen tutkimus Suomessa 1970-luvulla sekä eräs sosiolingvistinen tutkimushanke. — Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 4. Turku.
- SIITONEN, KIRSTI 1981: Dialektologian ja sosiolingvistiikan suhteesta. — Kirjoituksia puhekielestä, toim. MATTI K. SUOJANEN. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Turku.
- STRANDELL, HARRIET 1984: Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. — HAAVIO-MANNILA, ELINA — JALLINOJA, RIITTA — STRANDELL, HARRIET, Perhe, työ ja tunteet. Juva.
- THELANDER, MATS 1979: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsk-tal. 2. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 14: 2. Uppsala.
- TRUDGILL, PETER 1974: The social differentiation of English in Norwich. Cambridge.

Zwei sprachliche Welten — eine doppelte Identität¹

PIRKKO NUOLIJÄRVI

Soziolinguistische Forschung ist in Finnland bereits an die zwanzig Jahre betrieben worden. Auch wenn die Vorbilder eindeutig auf angloamerikanischer Seite liegen, basiert die hiesige diesbezügliche Forschung auf der festen Grundlage der Dialektologie, was sowohl auf die zentrale Stellung der Dialektforschung in der bisherigen finnischen Sprachwissenschaft zurückgeht als auch auf die Besonderheit der finnischen Gesellschaft. Die Urbanisierung hat sich in Finnland später und rascher vollzogen als im übrigen westlichen

Europa. Die Soziolinguisten hatten somit die Möglichkeit, den Umbruch der sprachlichen Gemeinschaft mitten im Geschehen zu beobachten und zu untersuchen.

Die Erforschung von Veränderung und Wandel ist natürlich nicht nur die Aufgabe der Soziolinguisten, sondern daran ist jeder interessiert, der menschliches Handeln untersucht. Für den Soziolinguisten steht jedoch bereits bei der Aufstellung von Hypothesen die äußere Realität im Mittelpunkt; der durch den Soziolinguisten aufgezeigte sprachliche Wandel ist in der Regel eine deutliche Folge von gesellschaftlichen Veränderungen. Auf besonders einschneidende Weise kommt dies bei Migranten zum Ausdruck: Auch

¹ Vortrag zu Beginn der öffentlichen Verteidigung der Dissertation, gehalten am 19.4.1986 an der Universität Helsinki.

ihre sprachlichen Überlebensstrategien müssen unter sozialem wie unter psychologischem Aspekt betrachtet werden.

Ogleich der Mensch von heute in einer scheinbar gut organisierten Wirklichkeit lebt, ist diese Wirklichkeit doch kompliziert und zersplittert. Die Sprache hat in diesem Chaos gleichsam einen eigenen Markt, durch den unsere Gedanken reguliert werden. Ein von einer Ortschaft in eine andere ziehendes Individuum bekommt die Grenzen der Preisbildung der verschiedenen Marktfaktoren ganz konkret zu spüren: Die Position des heimatlichen Dialekts wird einmal von der Standardsprache, zum anderen von der Sprachform am neuen Ort bedroht, und die sprachlichen Fähigkeiten des Migranten sind nicht mehr in der gleichen Weise gefragt wie bisher.

Bei der Erforschung der Migrantensprache geht es jedoch nicht um den

Nachweis dessen, wie die ihrer Wurzeln beraubten Menschen in der Welt der legitimeren Sprachformen seine illegalen Sprachsitten ablegen und sich der neuen sprachlichen Gemeinschaft in jeder Hinsicht anpassen. Die sprachliche Situation ist nie bloß als reine Interaktion zu betrachten; die uns umgebende Realität kann nie ganz erfaßt werden. Dennoch überschreitet der Sprecher die Grenzen der Situation und versucht eine Umformung in der von ihm gewünschten Richtung. Das Leben in zwei – oder mehr – sprachlichen Welten bildet also nicht mehr eine Quelle der Unsicherheit; die doppelte Identität wird für den Migranten mit der Zeit ein seine Identität verstärkender Faktor. Der Migrant weiß, daß er zwei Welten und mehrere Sprachformen beherrscht; umso ausgewogener kann er sich und seine eigene Besonderheit sehen und einsetzen.